

Для цитування: Шевченко І.С. Дискурс і когнітивно-комунікативна парадигма лінгвістики // Мова. Людина. Світ. До 70-річчя проф. М. Кочергана : зб. наук. статей [відп. ред. Тараненко У.О. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 148–156.
Please cite as: Shevchenko, I.S. (2006). Dyskurs i kohnityvno-komunikatyvna paradyhma linhvistyky [Discourse and Cognitive-communicative linguistic paradigm]. Mova. Lyudyna. Svit. Do 70-richchya prof. M. Kocherhana. Zb.nauk. statey/Vidp. red. Taranenko U.O. – Language. Person. World. To prof. Kochergan's 70th anniversary. Collection of articles / Ed. U. Taranenko . Kyiv : KNLU Publ., 148–156 (in Ukrainian)

ДИСКУРС І КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНА ПАРАДИГМА ЛІНГВІСТИКИ

Шевченко І. С.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Ювілей знаного дослідника загального мовознавства професора Михайла Петровича Кочергана є знаменною подією наукового життя України і дає привід замислитись над шляхами розвитку лінгвістики ХХІ ст. Оцінюючи стан і перспективи розвитку мовознавства, М.П. Кочерган зазначає, що сьогодні „парадигми ніби накладаються одна на одну і навіть співіснують, то ігноруючи одна одну, то зближуючись” [Кочерган 2003: 5]. Зокрема, він вказує на існування таких провідних напрямів досліджень як когнітивна, функціональна, комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту.

Провідну ознаку сучасної антропоцентрично зорієнтованої науки про мову вбачаємо у синтезі комунікативних і когнітивних засад досліджень, що дозволяє, на нашу думку, говорити про формування в останні кілька років нової парадигми – загальноновизнаної „моделі постановки проблем та їх вирішення у науковому співтоваристві” [Кун 1977: 11]. Це когнітивно-комунікативна парадигма в мовознавстві, у якій аналіз дискурсу виступає об’єктом дослідження і водночас його методологічним принципом, а отже засвідчує, що „на сучасному етапі відбувається гуманізація мовознавства” [Кочерган 2003: 5].

Маючи на меті встановлення характеристик нової парадигми, звернімось до її структури. Парадигма як домінуючий у науці дослідницький підхід, пізнавальна перспектива, методологічна орієнтація, визначається за своїми трьома провідними ланками: це настановно-передумовна, предметно-пізнавальна, процедурна (технічна) ланки [Кубрякова 1995:167-171]. Розглянемо кожну з них.

Настановно-передумовна ланка когнітивно-комунікативної парадигми. До базових настанов цієї парадигми відносимо визнання антропоцентричності, експансіонізму лінгвістичних досліджень, діяльнісної та системної природи мови й мовлення, вихід за межі раціоналістичної філософії. Передумовами її формування є філософія постмодерну, досягнення когнітивної лінгвістики (теорій концептуалізації й категоризації світу, механізмів ментальної обробки інформації), прагмалінгвістики (теорії мовленнєвих актів, аналізу дискурсу і т.п.), які формують нову дискурсивну онтологію.

Місце нової парадигми в науковій еволюції розкривають Р. Харре та Г. Жиллет: якщо традиційна онтологія класичної науки (яку вони називають „механістичною онтологією Н’ютона”) розглядає предмети у часі й просторі, то

наука періоду постструктуралізму й постмодернізму – це „дискурсивна онтологія Виготського”. В ній дискурсивні явища розглядаються не механістично, а в соціально-психологічному середовищі – „people space” [Harre, Gillett 1994: 29-31]. За об’єкт вивчення обираються не предмети, а події – в лінгвістиці це мовленнєві акти, мовленнєві події, дискурси – що відповідає діяльнісному тлумаченню мовлення в новій парадигмі (пор.: в прагматиці ідею слова як діяльності найбільш наочно розкрив Дж. Остін).

Сучасна лінгвістика методологічно відходить від традиційної системи Н’ютона й Декарта з її жорстким каузативним детермінізмом (*якщо А, то В*), яка ще донедавна панувала в точних та гуманітарних науках. Класичне й історичне мовознавство цілком задовольнялось такою парадигмою. Її механістична онтологія відповідала вимогам наблизити гуманітарне знання, зокрема, лінгвістику, до точних наук і слушно вирішувала завдання мовних структурних, типологічних, еволюційних студій. В цій онтології мова порівнювалась із фізичним феноменом – річчю, що існувала у просторі й часі, та аналізувалась як системно-структурне утворення, наслідком чого стали фонетичні закони історичних змін, постулати парадигматики й синтагматики, структури безпосередніх складових у різних школах структуралізму тощо.

Розвиток комунікативної лінгвістики, привнесення *homo loquens* у мовознавство саме по собі ще не означає відмови від механістичної онтології. Нею проникнута і класична теорія мовленнєвих актів, яка багато разів справедливо за це критикувалась. Зокрема, у його розумінні мовленнєвий акт був односторонньою дією мовця, що формувався як виріз його інтенції; урахування ролі слухача було суто поверхневим, якщо було взагалі. У такому трактуванні мовленнєва дія поставала як каузативна, механістична за характером, вона фактично дорівнювала фізичним речам у природознавчих науках.

Мова в такій онтології визнається інструментом діяльності, але при цьому має місце зміщення двох несумісних понять: з одного боку, мова слугує інструментом зовнішньої відносно до неї діяльності, з іншого — мова як така є особлива діяльність. Якщо перше поняття належить механістичній парадигмі, то друге – мовна комунікація, яка формується у мозку, психіці, – характеризується закономірністю психічних наук на відміну від фізичних або біологічних явищ, що можуть бути пояснені законами природознавчих наук [Бодуэн де Куртенэ 1963; 65]. Отже це дві різні онтології.

Лише упровадження поняття дискурсу як послідовності актів комунікації в якості об’єкта дослідження уможливило вихід за межі механістичної парадигми, бо дискурс являє собою зовсім іншу ‘матерію’, де „один мовленнєвий акт не може однозначно визначити тип та властивості наступного акту, він лише задає умови, за яких наступний мовленнєвий акт буде більш або менш очікуваним, доречним, таким, що задовільняє нормам та правилам спілкування” [Макаров 2003б: 131]. Тим самим нова онтологія „не допускає однозначного детермінізму і більшою мірою характеризується вірогіднісними залежностями, нормами

мовленнєвої взаємодії” [там само]. Це не-детерміністська нелінійна діяльна онтологія, яка відповідає постмодернізму в науці.

Дві онтології розрізняються також за своїми провідними принципами. В антропоцентричній парадигмі, яка характеризується функціональністю, експланаторністю, експансіоналізмом [Кубрякова 1995: 207], цю роль відігравав інтерпретаціоналізм. Якщо експансіоналізм означає охоплення якомога ширшої емпіричної і теоретичної бази дослідження, інтегративність всупереч редукціоналістським тенденціям; а експланаторність засвідчує важливість пояснення причиннево-наслідкових відносин мовних явищ, відхід від дескриптивізму; то інтерпретаціоналізм безпосередньо пов'язаний з функціоналізмом. Функціональний постулат трактує мову як інструмент, засіб, механізм для досягнення певних цілей, реалізації певних інтенцій мовця в актах соціальної взаємодії, де мова як така менш важлива, ніж її функції. Інтерпретаціоналізм теж переносить фокус дослідницького інтересу з мови на учасників і ситуацію соціальної взаємодії, його сутність полягає в одержанні виводного знання: „значення обчислюються інтерпретатором, а не містяться у мовній формі” [Демьянков 1995: 251].

Інтерпретаціоналізм є характерною рисою так званої процедурної (інтерпретаційної) семантики, лінгвістики тексту, герменевтики, які користуються методами заглибленого розуміння, реконструкції когерентності фактів. Для дослідника зрозуміти мовну структуру – це аналітично проінтерпретувати смисл того, що втілено у граматичних фактах. Інтерпретація базується на структурах людського досвіду, які відіграють роль суб'єктивного чинника такої реконструкції, під час якої індивідуальні значення – результат власного досвіду індивіда – ‘додаються’ до об'єктивно існуючих речей та подій [там само: 253].

Інтерпретаціоналізм класичної прагмалінгвістики (теорії мовленнєвих актів 70х років) простежується у її прагненні до встановлення однозначних залежностей між типами мовленнєвих актів – областю інтерпретації та одиницями мовлення, при цьому практика інтерпретації одержаного у ході спілкування смислу висловлення зводилась до фокусу на одному з комунікантів, практично ігноруючи роль іншого.

Філософською базою когнітивно-комунікативних досліджень служить провідне положення когнітивної науки: «Світ не відображається, а інтерпретується, <...> людина не просто сприймає світ, але к о н с т р у ю є його» [Фрумкіна 1999: 90] (розрядка моя – І.Ш.). На відміну від інтерпретаціоналізму постулатом к о н с т р у к т и в і з м у є: значення не містяться у дискурсі, а конструюються мовцями у ході соціальної взаємодії з урахуванням соціокультурних властивостей ситуації спілкування і когнітивних аспектів мовців. Запроваджений в лінгвістику, принцип конструктивізму дозволяє побачити, як смисли окремих мовних висловлень „випрацьовуються”, формуються двома комунікантами. Це сумісне конструювання є найбільш унаочненим у діалозі, в обміні репліками. Смисли-конструкти постають як

результат послідовності взаємних змін у компетенціях комунікантів з урахуванням ситуації і контексту, як результат дискурсивних „домовленостей” (пор.: англійський термін – negotiation, negotiated meaning).

На перший погляд, у конструктивізмі є певне заперечення емпіричного начала — основи всієї картезіанської філософії: М. Мамардашвілі пояснює суть декартівського акта *когніцію* як „випадіння з нескінченного ланцюга обґрунтувань і звернення до усвідомлення себе як безсумнівної очевидності <...>”, „себе, що не залежить від зміни причин” [Мамардашвили 1993: 77]. Заперечення картезіанського автономного адресата й адресанта і заміна на позаконтекстного мислячого комуніканта, який залежить від внутрішніх (ментальних) і зовнішніх (соціокультурних) факторів [Корутко 2001] пропонується як нова методологія когнітивно-прагмалінгвістичних досліджень (non-Cartesian pragmatics) XXI ст. Така категоричність навряд чи виправдана, адже конструюючи світ, мовець використовує не тільки ізольовані дані мови, але й весь свій досвід (мовний та соціальний), знання, інтерпретаційні механізми. Цей досвід виявляється у процесах категоризації і концептуалізації світу; він також обумовлює провідні (конститутивні) категорії дискурсу – адресатність, інтенціональність, когезію й когерентність, ситуативність, інформативність тощо; проявляється у стратегіях комунікації та ін. Тим самим нова парадигма не заперечує емпіричної основи мови й мовлення; вона фокусує увагу не тільки на когнітивному векторі «від почуттєвого досвіду → до його усвідомлення», а й на векторі пізнання «від психічного конструювання → до ментального представлення».

Розуміння дискурсу як конструювання, використання теорій соціального конструктивізму є відмінною рисою нової парадигми, яка згідно з методологією постмодернізму трактує комунікацію як конструктивний фактор поведінки та діяльності людей, а не як звичайний обмінний процес між переробниками інформації. Це акцентує однакову важливість адресанта й адресата для спілкування, їхню активну роль у спільному конструюванні смислів у процесі дискурсивного обміну, їхню спільну діяльність.

Конструктивізм як принцип дискурсу вимагає залучення соціально-культурного фактору буття людини до розуміння її спілкування (пор.: в соціальних науках дискурс-аналіз є назвою парадигми досліджень соціальної практики колективів, груп, рідше – окремих індивідів). Таким чином, у ході дискурсу „продукуються й конструюються смисли, соціальні інститути і культурні схеми, системи цінностей, формуються людські спільноти та соціальні аспекти особистостей” [Макаров 2003а: 137].

Предметно-пізнавальна ланка. У когнітивно-комунікативній парадигмі нова онтологія з її ідеями нелінійності, конструктивізму тощо застосовується до аналізу дискурсу як об’єкта дослідження. Саме поява нового об’єкта дослідження зумовлює комплексний багатомірний характер предметної області нової парадигми, до якої відносимо такі лінгвальні явища, як концепти, категорії, окремі акти мовлення й дискурси, механізми оперування з ними: їхнього ментального представлення й мовного функціонування.

Мова із часів В. фон Гумбольдта і О.О. Потебні визнається як антропоцентричне явище, що спирається на культурно-діяльнісне, соціально-психологічне підґрунтя. Тому її комунікативна й когнітивна складові не можуть уникнути соціальної маркованості. Не випадково соціальні науки наразі звертаються до аналізу дискурсу як методології, а не тільки об'єкта дослідження [Водак 1997; Fairclough 1989]. Так, за Н. Фейрклау, „термін дискурс позначає весь процес соціальної взаємодії, частиною якого є текст” [Fairclough 1989: 24]. А отже розуміння дискурсу можливе лише за умови його розгляду на тлі широкого соціального контексту і вимагає прийняття до уваги наступних чинників: „контексту, соціальних умов продукування і умов інтерпретації, взаємодії, процесів продукування і процесів інтерпретації, тексту як результату” [там само: 25].

Щодо дискурсивного повороту в лінгвістиці, то навряд чи можна говорити про появу невідомого раніше лінгвістичного феномена або мовного/мовленнєвого рівня: у випадку дискурсу скоріше маємо справу із новим фокусом досліджень, новим горизонтом бачення мовленнєвої комунікації. Обрання дискурсу за новий об'єкт досліджень не випадково зажадало нової теорії. Поняття дискурсу є одним із найбільш уживаних, але й найбільш суперечливих у лінгвістиці [Бацевич 2004; Белова 2002; ДІК 2002; Кубрякова 2004: 519-532; Макаров 2003б; Шевченко 2005; Яворська 2000; Shiffrin 1993]. З урахуванням ментальних основ продукування й функціонування мовлення д и с к у р с у когнітивно-комунікативній парадигмі розуміємо як „інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка є сукупністю процесу й результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект; в останньому крім тексту виділяється пресуппозиція й контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), які обумовлюють вибір мовних засобів” [Шевченко, Морозова 2003: 38].

Отже, об'єкт і предмет дослідження в новій епістемі – дискурс, визначений Н. Фейрклау як форма соціальної практики, один з її багатьох аспектів [Fairclough 1989: 17], хоча насправді це є певним спрощенням. Так, М. Фуко підкреслює значеннєву й соціально-історичну складову дискурсу, визначаючи його як спосіб представлення соціальної практики, як вид знання – це обмежена кількість тверджень людей про їхню соціальну практику, по відношенню до яких може бути встановлена група умов їхнього існування; дискурс – це фрагмент історії [Foucault 1972: 117] (пор.: дискурс – це особливе використання мови для вираження особливої ментальності та ідеології [Степанов 1995: 38-39]).

Дискурс розглядаємо як „форму соціальної діяльності, яка завжди визначається цінностями, соціальними нормами, умовностями (у якості природних ідеологій) та соціальною практикою, що завжди обмежена та зазнає впливу структур влади й історичних процесів” [Макаров, Жуков, 2003: 90]. Із цього витікає невідривність дискурсу від ситуації й контексту, що дозволяє Д. Шиффрін визначати дискурс як висловлення – одиниці усно чи писемно продукованого мовлення, які є „інгерентно контекстуалізовані” [Shiffrin 1994: 41].

На пояснення трактування дискурсу, що виходить з положення про „мову як соціальну взаємодію”, вона пише: „аналіз дискурсу досліджує не самі по собі висловлення, а як ці висловлення (включаючи використану в них мову) стають діяльністю, що є частиною соціальної взаємодії” [там само: 415].

Визнання ролі контексту у дискурсі підкреслює важливість не тільки прагматичних процедур його аналізу, а й потребу залучення когнітивних методик. Річ у тім, що в процесі створення дискурсу комуніканти постійно змінюють модель „поточного простору дискурсу”, а такі моделі базуються на семантичному значенні та спільному знанні пресупозицій дискурсу, що належить до когнітивного аспекту дискурсу.

Когнітивне вивчення дискурсу виходить, на нашу думку, із конструктивної природи ментальних процесів: розуміння конкретного дискурсу є процесом, що завжди має місце тут і зараз (on-line) та дозволяє постійне переосмислення [van Dijk 1997: 18], тому ментальні репрезентації прочитаного тексту не є копіями текстових значень, а виступають „результатом стратегічного процесу конструювання або смислоутворення, що охоплює елементи тексту, знання комунікантів про контекст, елементи їх переконань та попередніх знань” [там само: 18].

Дискурс становить предметну область декількох взаємопов’язаних підходів та окремих шкіл: дискурс-аналізу, критичного аналізу дискурсу, дискурсивної психології тощо. В останні десятиліття предметом аналізу досліджуваної парадигми стають дискурси засобів масової інформації, побудова діалога [Kress 1985], інтерпретація тексту, інтертекстуальність і жанрова специфіка дискурсу (дискурсивна школа соціальної семіотики [Водак 1997; Fairclough 1989]). Вивчаються соціально-культурні зміни у дискурсі, дискурс влади, етнічної упередженості, расизму (Британська, Віденська школи дискурс-аналізу, представлені Р. Водак, Н. Фейрклау, та ін.[Dijk 1999]). Розглядаються іконізм та символізм у дискурсі [Jäger 1994], театральні й інші параметри комунікації (дискурсивний напрям соціального інтеракціонізму [Goffman 1967]).

У дискурсі інтегровано аналізуються когнітивні й прагматичні засади окремих типів мовленнєвих актів (концепти, що визначають інтенції, когнітивні сценарії тощо), певні типи дискурсу, зокрема фатичний метадискурс, емотивний дискурс і т.п. [Биценко 2004; Матюхина, Шевченко 2003], дискурс мовної особистості [Морозова 2001] тощо.

Ряд лінгвістичних підходів (субпарадигм), що вивчають дискурс як об’єкт, поділяють загальні принципи аналізу дискурсу, але зберігають певну розбіжність предметів та методів аналізу. Це так званий конверсаційний аналіз [Sacks 1972; Gumperz 1982], сфокусований на реальному усному дискурсі; теорія мовленнєвих актів, яка вивчає акти мовлення та їхню типологію [Yule 1996]; аналіз одиниць, більших за висловлення – лінгвістика тексту та аналіз дискурсу як такого, що звертається до принципів (максим) дискурсу, стратегій і тактик ввічливості і т.ін. [Grice 1975; Brown, Levinson 1987].

Окремі субпарадигми когнітивно-комунікативної парадигми знань визначаються міжкультурним і діахронічним підходами до аналізу матеріалу. Перший, пов'язаний з етнографією мовлення [Hymes 1962], знаходить широке застосування у сучасних дослідженнях, у той час, як історичний шар взаємозалежного розвитку ментальних (когнітивних) і функціональних (прагматичних) основ дискурсивної діяльності людини, великий за обсягом й важливий для розуміння сучасного стану мовної комунікації, дотепер залишається недостатньо вивченим.

Мисленнево-комунікативний феномен дискурсу, досліджуваний у мовознавстві, відрізняється від дискурсивного підхода соціальних наук саме за своєю предметною областю: фокусом на лінгвальних на відміну від соціальних аспектів дискурсу. Так, у поняттях *дискурс влади*, *дискурс бідності*, *дискурс політичної партії*, *дискурс відповідальності* закладені специфічні комунікативні характеристики агента соціальної дії. Як пише П.Б. Паршин, „... специфікуюче визначення (генитивне чи агентивне) вказує або на фізичне лице, або на групового агента соціальної дії, або на певну соціально значущу категорію, яка на поверхні може виступати як предмет обговорення <...>. Наприклад, *дискурс відповідальності* – це не стільки те, як говорять про відповідальність, скільки те, як соціальна категорія „відповідальність” проявляє себе у комунікативних формах („те, як говорить відповідальність”); <...> науковий дискурс ХІХ століття – це „те, як говорила наука ХІХ століття” і т.ін.” [Паршин 1999].

„Кожен новий напрям у мовознавстві пов'язаний із новим методом дослідження мови” [Кочерган 2003: 6]. **Процедурна ланка когнітивно-комунікативної парадигми** відповідно до інтегрованості цього підходу, що впливає з наявності експанціоналізму серед його провідних властивостей, характеризується синтезом (а не механічним об'єднанням) когнітивних і прагматичних, функціональних методів і методик дослідження: фреймового моделювання, когнітивного мапування, етимологічного лексикографічного опису, аналізу прототипових ефектів, мовленнєвоактового дослідження й аналізу дискурсу тощо. Зазначимо, що інтерпретаціоналізм поступається місцем провідного принципу, але залишається однією з плідних процедур нового наукового напрямку.

Суттєва особливість дослідницького підходу, що претендує на статус окремої парадигми, — це його відмінність від інших підходів (парадигм) або — за умови комплексного застосування даних та методів різних підходів (як у цій парадигмі) — їхнє інтегрування, логічна неподільність прийомів вивчення, що дозволяє досягти нових результатів, недоступних кожному з підходів окремо.

Специфіка нової парадигми полягає у тому, що дискурс виступає і об'єктом, і інструментом аналізу. Це зумовлює використання як суто лінгвістичних методів збирання і вивчення матеріалу (транскрибування, кількісні методи, інтерпретація й інференція змісту, інтенційний аналіз тощо), так і поєднання методів соціологічного, психологічного, етнографічного аналізу.

В цілому продуктивними виявляються дослідження як у напрямку від внутрішнього до зовнішнього – від ментального до дискурсивно-функціонального, так і від мовленнєвого акту як утілення певних інтенцій у дискурсі – до їх концептуальної, категоріальної сутності й когнітивних принципів оперування ними.

Як показує узагальнення евристичних засад робіт останніх років, взаємне інтегрування когнітивної і комунікативної парадигм відбувається різними шляхами: і як експансія когнітивістики у сферу комунікативного аналізу, і як розширення комунікативних досліджень на область когнітивістики. До першого закликає О.С. Кубрякова: „<...> вивчати кожне мовне явище треба в його використанні — у тексті й дискурсі, а когнітивний підхід повинен бути доповнений дискурсивним аналізом і спостереженнями за функціонуванням існуючих форм і створенням нових” [Кубрякова 2004: 18]. Друге вбачаємо у когнітивних етнокультурних та когніо-соціолінгвістичних студіях [Вежбицька 1999; Fairclough 1993; Schiffrin 1993], у когнітивній прагмалінгвістиці [Шевченко 2003; Carston 2002 та ін.], яка прагне пояснити особливості оперування мовленнєвими актами, стратегії дискурсу й т. ін. ментальними процесами комунікантів, які осмислюють дійсність (пор.: нерозривні зв'язки і залежність історичних змін прагматичних і концептуальних аспектів висловлень [Шевченко 2000]).

Висновки. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що закономірний розвиток наукових парадигм призвів до суттєвих зрушень у методологічних принципах та в об'єкті лінгвістичних досліджень. Сучасна гуманітарна наука в цілому і мовознавство, зокрема, характеризується зміною своєї онтології: від механістичної, яка базується на філософському раціоналізмі, до дискурсивної, що спирається на ідеї постмодернізму й постструктуралізму.

У лінгвістиці це означає, що, по-перше, у провідному антропоцентричному підході з його функціональністю, експланаторністю, експансіонізмом принцип інтерпретаціонізму заміщується принципом (соціального) конструктивізму.

По-друге, на зміну механістично трактованим одиницям мови й мовлення як „речам”, скерованим принципом каузативного детермінізму, приходить новий об'єкт дослідження – дискурс, який конструє смисли і, ширше, реальність в соціально-психологічному середовищі і сам виступає вербальною формою соціальної практики. Дискурс визначаємо як інтегральний феномен, як мисленнево-комунікативну діяльність, яка є сукупністю процесу й результату і включає як лінгвальний і позалінгвальний аспект; в лінгвальному крім тексту виділяється пресуппозиція й контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), які обумовлюють вибір мовних засобів.

Це свідчить про формування нової парадигми – когнітивно-комунікативної, котра виходить з філософського трактування когніції на базі людського досвіду і системно-діяльнісного розуміння вербальної взаємодії, мовної свідомості, мови; націлена на інтегральне вивчення ментальних і мовленнєво-комунікативних процесів і використовує широкий набір методів і методик когнітивістики й

прагматики, суміжних дисциплін. Її методологічною базою є постмодернізм і соціальний конструктивізм, її предметна область охоплює дискурс, його складові та одиниці.

У практичному плані дослідження в руслі нової когнітивно-комунікативної парадигми збагачують семасіологію, семантику, лексикологію, психо- і соціолінгвістику, функціональні й прагматичні підходи, наближають до створення інтегрального уявлення про мову й мовленнєву діяльність людини.

Література

- Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004.
- Белова А.Д.* Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія: Іноземна філологія. – 2002. – Вип. 32-33. – С. 11-14.
- Биценко Т.О.* Історична динаміка експресивів негативної емоційності в англійському дискурсі XVI-XX ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук.: 10.02.04/ХНУ. — Х., 2004.
- Бодуэн де Куртенэ И.А.* Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. Т.1.
- ДІК – Дискурс іноземномовної комунікації* (колективна монографія) / Ред. К.Кусько. – Л.: Вид-во ЛНУ, 2002.
- Вежбицка А.* Семантические универсалии и описание языков. – М.: Языки русской культуры, 1999.
- Водак Р.* Язык. Дискурс. Политика. – Волгоград: Перемена, 1997.
- Демьков В.З.* Доминирующие лингвистические теории в конце XX века // Язык и наука конца XX века /Под ред. Ю.С. Степанова. — М.: РАН, 1995. — С.239-320.
- Кочерган М.П.* Стан і перспективи сучасного мовознавства // Вісник Київ. лінгв. ун-ту. – 2003. – Т.6. – №1. – С. 5-18.
- Кубрякова Е.С.* Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века // Язык и наука конца XX века /Под ред. Ю.С. Степанова. — М.: РАН, 1995. — С.144-238.
- Кубрякова Е.С.* Язык и знание. — М.: Языки славянской культуры, 2004.
- Кун Т.* Структура научных революций. – М., 1977.
- Макаров М.Л.* Онтологические метафоры современной лингвистики // Материалы междунар. конф., посв. 60-летию ф-та ин.яз. Ч.1. – Тверь: ТвГУ, 2003а. – С.125 – 140.
- Макаров М.Л.* Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003б.
- Макаров М.Л., Жуков И.В.* Критический анализ дискурса в начале XXI века // Материалы междунар. конф., посв. 60-летию ф-та ин.яз. Ч.2. – Тверь: ТвГУ, 2003. – С.89 - 102.
- Мамардашвили М.* Карезианские размышления. — М.: Прогресс, 1993.
- Матюхина Ю.В., Шевченко И.С.* Прагматические особенности фатической метакоммуникативной информации в дискурсе // “Треті Каразінські читання:

методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції”. — Харків: Харків. нац. ун-т. ім. В.Н. Каразіна, 2003. — С. 110-111.

Морозова И.И. Стратегии вежливости как способ редукции когнитивного диссонанса // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — 2001. — № 537. — С.86-93.

Паршин П.Б. Понятие идиополитического дискурса и методологические основания политической лингвистики // www/elections.ru/biblio/lit/parshin.htm. 1999. Архив 23 марта 1999.

Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности // Язык и наука конца 20 века. — М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. — С. 35-73.

Фрумкина Р.М. Когнитивная лингвистика или «психолінгвістика наоборот» // Язык и речевая деятельность. — Спб.: СГУ, 1999. — С.80-93.

Шевченко І.С. Прагмалінгвістика: Quo vadis? // Наук. вісник каф. ЮНЕСКО Київ. лінгв. ун-ту. — 2003. — Вип. 7. — С.51-57.

Шевченко І.С. (Ред.) Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: колективна монографія. — Харків: Константа, 2005.

Шевченко И.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Вісник Харків. нац. ун-ту. ім. В.Н. Каразіна. — 2003. — № 586. — С. 33-38.

Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада. — К. «ВІПОЛ», 2000.

Brown P., Levinson S. Politeness: some universals in language use. — Cambridge, CUP, 1987.

Carston R. Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics // Mind and Language. — 2002. — V.17. — No.1-2 — P. 127-148.

Dijk T.A. van. Discourse and Racism // D. Goldberg, J. Solomos (Eds.). The Blackwell companion to racial and ethnic studies. — Oxford: Blackwell, 1999.

Dijk T.A., van. The study of discourse // Discourse studies: A multidisciplinary introduction: In 2 vol. / Ed. by T.A. van Dijk. Vol. 1— L., etc.: Sage, 1997. — P.1-34.

Dijk T.A. van, Kintsch W. Strategies in text comprehension. — New York, 1983.

Fairclough N. Language and Power. — London: Longman, 1989.

Fairclough N. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities // Discourse and Society. — 1993. — V.4 (2). — P.133-168.

Foucault M. The Archaeology of Knowledge. — London: Routledge, 1972.

Grice P. Logic and conversation // Syntax and Semantics. — V.3. — New York, 1975.

Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. — New York, 1967.

Gumperz J.J. Discourse strategies. — Cambridge etc.: CUP, 1982.

Harre R., Gillett G. The Discursive Mind. — London: Sage, 1994.

Hymes D. The ethnography of speaking // Anthropology and human behavior. — Washington: Anthropological Society of Washington, 1962.

Jäger S. Text- und Diskursanalyse: eine Einleitung zur Analyse politischer Texte. Duisburg, 1994.

Kopytko R. From Cartesian to non-Cartesian pragmatics // Journal of Pragmatics. — 2001. — V.33. — No.6. — P.783-804.

Kress G. Linguistic Process in Sociocultural Practice. - Oxford: OUP, 1985.

Sacks H. An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology // Studies in social interaction. – New York: Free Press, 1972.

Schiffrin D. Approaches to discourse. – Oxford: Blackwell, 1994

Yule G. Pragmatics. – Oxford: OUP, 1996.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЧЕНКО ІРИНА СЕМЕНІВНА

Доктор філологічних наук, професор,

Зав. каф. ділової іноземної мови і перекладу

Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Тел. сл.: 8 – (057) – 7075-144

Тел. дом. 8-(057)-336-49-78, моб. 8-050-690-75-33

e-mail: ishev7@rambler.ru

Відомості про автора

Шевченко Ірина Семенівна – докт. філол.. наук, професор,
академік АН Вищої Школи України,
зав. каф. ділової іноземної мови та перекладу Харківського національного
університету ім.. В.Н. Каразіна,
тел. (сл.) 8-(057)-7075-144
Тел. (дом) 8-(057)-3364-978
Тел.(моб) 8-050-690-75-33
e-mail: ishev7@rambler.ru